

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

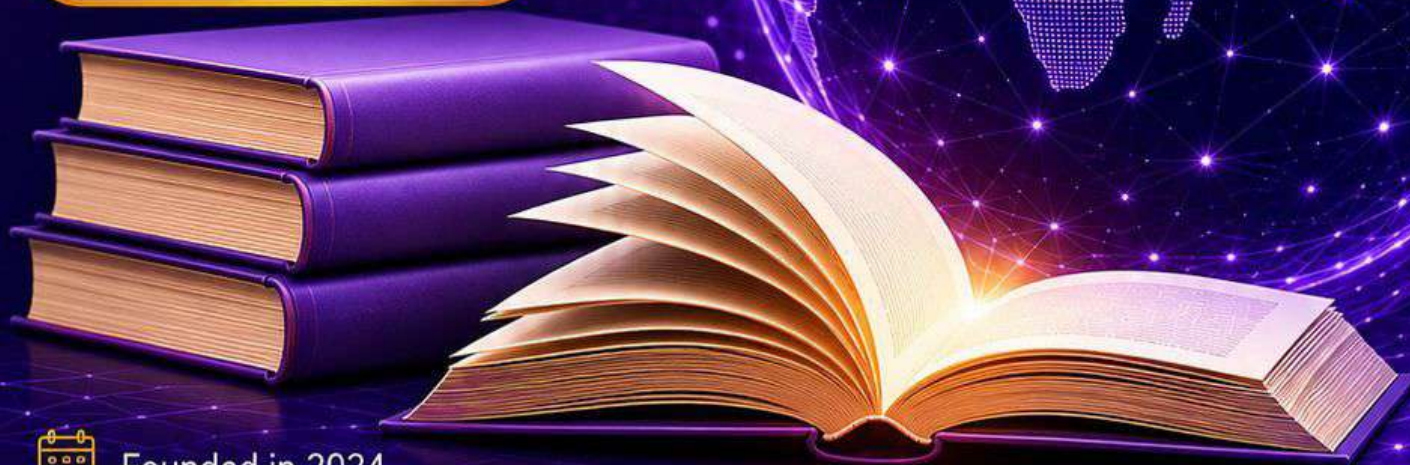
IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 7

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

1924-YILGI MILLIY-HUDUDIIY CHEGARALANISHNING MARKAZIY OSIYO ETNIK JARAYONLARIGA UZOQ MUDDATLI TA'SIRI: TARIXIY-ETNOLOGIK TAHLIL

Abdullayev Anvarjon Akram o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi M.S. Vosiqova nomidagi akademik litsey, o'qituvchi.

e-mail: aanvarjonabdullayev2001@gmail.com **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-5612-2199>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada 1924-yilda Markaziy Osiyoda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanishning mintaqa etnik tarkibi, etnik makon, milliy identitet va demografik jarayonlarga uzoq muddatli ta'siri tarixiy-etnologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet millatlar siyosatining nazariy asoslari, milliy-hududiy chegaralanishning siyosiy maqsadlari hamda uning o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, turkman va qoraqalpoq xalqlarining tarixiy joylashuvi va etnik rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri kompleks ravishda o'rganilgan.

Kalit so'zlar: milliy-hududiy chegaralanish, Markaziy Osiyo, etnik jarayonlar, tarixiy etnologiya, milliy identitet, etnik makon, sovet millatlar siyosati, demografiya.

ДОЛГОСРОЧНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗМЕЖЕВАНИЯ 1924 ГОДА ДЛЯ ЭТНИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ИСТОРИКО-ЭТНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Абдуллаев Анваржон Акрам угли

Академический лицей имени М.С. Восиковой при Ташкентском государственном юридическом университете, преподаватель.

Аннотация.

В данной статье на основе историко-этнологического подхода анализируется долгосрочное влияние национально-территориального размежевания, проведенного в Центральной Азии в 1924 году, на этнический состав региона, этническое пространство, национальную идентичность и демографические процессы. В исследовании комплексно изучены теоретические основы советской национальной политики, политические цели национально-территориального размежевания и его влияние на историческое размещение и этническое развитие узбекского, таджикского, казахского, киргизского, туркменского и каракалпакского народов.

Ключевые слова: национально-территориальное размежевание, Центральная Азия, этнические процессы, историческая этнология, национальная идентичность, этническое пространство, советская политика наций, демография.

THE LONG-TERM IMPACT OF THE 1924 NATIONAL-TERRITORIAL DELIMITATION ON ETHNIC PROCESSES IN CENTRAL ASIA: A HISTORICAL AND ETHNOLOGICAL ANALYSIS

Abdullayev Anvarjon Akram o'g'li

M.S. Vosiqova Academic Lyceum under Tashkent State University of Law, Lecturer.

Abstract.

This article analyzes the long-term impact of the national-territorial delimitation carried out in Central Asia in 1924 on the region's ethnic composition, ethnic space, national identity, and demographic processes based on a historical-ethnological approach. The study comprehensively examines the theoretical foundations of Soviet national policy, the political goals of national-territorial delimitation, and its impact on the historical location and ethnic development of the Uzbek, Tajik, Kazakh, Kyrgyz Turkmen and Karakalpak peoples.

Keywords: national-territorial delimitation, Central Asia, ethnic processes, historical ethnology, national identity, ethnic space, Soviet national policy, demography.

Kirish. 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish masalasi Markaziy Osiyo tarixshunosligida eng ko'p tadqiq qilingan mavzulardan biri bo'lsa-da, uning etnik jarayonlarga uzoq muddatli ta'siri hanuzgacha turli ilmiy yondashuvlar doirasida baholanib kelinmoqda. Mazkur muammoni o'rganishda tarixchilar, etnologlar, siyosatshunoslar, geograflar va demograflarning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu masala yuzasidan uchta asosiy ilmiy yondashuv shakllangan: sovet tarixshunosligi, mustaqillik davri milliy tarixshunosligi hamda zamonaviy G'arb ilmiy maktabi.

Sovet tarixshunosligida 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish xalqlarning milliy davlatchiligini shakllantirishga qaratilgan ijobiy siyosiy islohot sifatida talqin qilindi. Bu yondashuvga ko'ra, Sovet hokimiyati mintaqa xalqlarining etnik o'ziga xosligini inobatga olgan holda milliy respublikalar tashkil etgan va shu orqali millatlar o'rtasidagi tenglikni ta'minlagan.

Xorijiy tarixshunoslikda 1924-yilgi chegaralanish Sovet millatlar siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanadi. Bu borada, ayniqsa, Terry Martinning "affirmative action empire" konsepsiyasi alohida ahamiyatga ega. Unga ko'ra, Sovet Ittifoqi bir tomondan milliy respublikalarni shakllantirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ularni markazlashgan siyosiy tizim orqali nazorat ostida ushlab turgan. Demak, milliy chegaralanish millatlar erkinligini ta'minlash vositasi emas, balki davlat boshqaruvining yangi shakli sifatida ham xizmat qilgan [4; 67-b.].

Markaziy Osiyo tarixining yirik tadqiqotchilaridan biri Adeeb Khalid esa milliy identitet shakllanishini jadidchilik harakati, sovet modernizatsiyasi va davlat qurilishi bilan uzviy bog'liq holda izohlaydi. U milliy chegaralanishni yagona omil sifatida emas, balki XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy transformatsiyalarning tarkibiy qismi sifatida baholaydi.

1924-yilgi chegaralanish masalasini eng batafsil o'rgangan olimlardan biri Arne Haugen hisoblanadi. Uning tadqiqotlarida chegaralanish jarayonining hujjatli asoslari, komissiyalar faoliyati, hududlarni belgilash mezonlari va siyosiy muzokaralar keng yoritilgan. Olimning xulosasiga ko'ra, ma'muriy chegaralarni belgilashda etnik omil muhim bo'lgan bo'lsa-da, iqtisodiy resurslar, transport yo'llari, sug'orish tizimlari va siyosiy xavfsizlik masalalari ko'pincha ustunlik qilgan [6; 123-124-b.].

Fransuz olimi Olivier Roy esa Markaziy Osiyodagi milliy identitetlarning shakllanishida sovet siyosatining hal qiluvchi rolini e'tirof etadi. U zamonaviy milliy davlatlarning shakllanishi tarixiy-etnik birliklar asosida emas, balki sovet ma'muriy tizimi doirasida kechganini ta'kidlaydi. Shu bois bugungi etnik va chegara muammolarining ayrim ildizlari aynan 1924-yilgi chegaralanishga borib taqaladi.

So'nggi yillarda etnik geografiya, siyosiy antropologiya va tarixiy demografiya yo'nalishlaridagi tadqiqotlar ushbu masalaga yangi yondashuvlarni taklif qilmoqda. Endilikda milliy-hududiy chegaralanish nafaqat siyosiy voqea, balki etnik makon transformatsiyasi, hududiy identitetlarning qayta shakllanishi va chegaraviy jamiyatlar evolyutsiyasi nuqtai nazaridan ham tahlil qilinmoqda. Bunday yondashuv mintaqadagi etnik jarayonlarni kompleks tushunish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi Mazkur tadqiqot tarixiy-etnologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Unda 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishning Markaziy Osiyo xalqlarining etnik rivojlanishiga ko'rsatgan uzoq muddatli ta'siri kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, xolislik, tizimlilik va qiyosiy tahlil tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqot davomida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, tarixiy metod orqali XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoning etnik tarkibi, ma'muriy-hududiy tuzilishi hamda sovet hokimiyatining millatlar siyosati evolyutsiyasi o'rganildi. Bu yondashuv chegaralanish jarayonini faqat 1924-yil voqeasi sifatida emas, balki uzoq davom etgan siyosiy va ijtimoiy transformatsiyaning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Tarixiy-etnologik metod yordamida mintaqadagi etnik guruhlarining tarixiy joylashuvi, etnomadaniy hududlarning shakllanishi va milliy identitet evolyutsiyasi tahlil qilindi. Bunda etnik makonning ma'muriy chegaralar bilan mos kelmasligi hamda tarixiy vohalar va xo'jalik hududlarining ahamiyatiga alohida e'tibor qaratildi.

Qiyosiy-tarixiy metod orqali sovet davridagi rasmiy yondashuvlar mustaqillik davri tarixshunosligi va zamonaviy xalqaro ilmiy adabiyotlar bilan solishtirildi. Natijada chegaralanishning siyosiy maqsadlari va amaliy natijalari o'rtasidagi tafovutlar aniqlandi. Zamonaviy tadqiqotlar milliy-hududiy chegaralanish faqat etnik mezonlarga emas, balki iqtisodiy, strategik va siyosiy omillarga ham tayanganini ko'rsatadi.

Shuningdek, kartografik tahlil usuli qo'llanilib, tarixiy xaritalar va ma'muriy-hududiy o'zgarishlar qiyoslandi. Bu usul etnik makonning ma'muriy jihatdan qayta tashkil etilishi va transchegaraviy etnik guruhlarining shakllanishini tushuntirishda muhim vosita bo'ldi.

Tadqiqotning nazariy asosini konstruktivistik va tarixiy-institutsional yondashuvlar tashkil etdi. Unga ko'ra, milliy identitet faqat tabiiy tarixiy rivojlanish mahsuli emas, balki siyosiy institutlar, davlat siyosati va ma'muriy chegaralar ta'sirida shakllanuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv zamonaviy tarixshunoslikda keng qo'llanilib, Markaziy Osiyo milliy davlatlarining shakllanishini izohlashda muhim metodologik asos hisoblanadi.

1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishning tarixiy-siyosiy asoslari. 1924-yilda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanish Sovet hokimiyatining Markaziy Osiyodagi eng muhim siyosiy islohotlaridan biri bo'ldi. Uning rasmiy maqsadi mintaqada yashovchi xalqlarning milliy davlatchiligini shakllantirish va ma'muriy boshqaruvni milliy tamoyillar asosida qayta tashkil etishdan iborat edi. Amalda esa bu jarayon siyosiy, iqtisodiy, strategik va mafkuraviy omillar uyg'unligida amalga oshirildi [2; 321-b.].

1917-yilgi inqilobdan keyin Turkiston, Buxoro va Xorazm hududlarida sovet hokimiyatini mustahkamlash

Moskva uchun ustuvor vazifaga aylandi. Mintaqada jadidchilik, panislomizm va panturkizm g'oyalari, shuningdek, qurolli qarshilik harakatlari mavjud bo'lgani sababli, yagona Turkiston makonini saqlab qolish markaziy hokimiyat uchun siyosiy xavf sifatida baholandi. Shu bois milliy-hududiy chegaralanish orqali yangi ma'muriy birliklar tashkil etish va ularni markaziy boshqaruv tizimiga integratsiya qilish strategiyasi ishlab chiqildi.

Chegaralanishda etnik tarkib muhim mezonlardan biri bo'lgan bo'lsa-da, u yagona mezon bo'lmagan. Qarorlar qabul qilishda sug'orma dehqonchilik tizimlari, transport yo'llari, iqtisodiy aloqalar, tabiiy resurslar va xavfsizlik masalalari ham hisobga olingan. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi, Zarafshon vohasi va Amudaryo havzasida aholining aralash joylashuvi sababli qat'iy etnik chegaralarni belgilash amalda imkonsiz edi. Natijada ko'plab tarixiy-etnomadaniy hududlar yangi ma'muriy birliklar o'rtasida bo'linib ketdi [5; 288-b.].

1924-yilgi islohot natijasida Turkiston ASSR, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tugatilib, ularning negizida yangi milliy respublikalar tashkil etildi. Keyingi yillarda bu jarayon davom ettirilib, bugungi besh mustaqil Markaziy Osiyo davlatining shakllanishi uchun hududiy asoslar yaratildi.

1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishning Markaziy Osiyo etnik jarayonlariga uzoq muddatli ta'siri: tarixiy-etnologik tahlil. 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish natijasida Markaziy Osiyoda tarixan shakllangan etnik makon tubdan qayta tashkil etildi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarigacha mintaqada etnik hududlar qat'iy siyosiy chegaralar bilan emas, balki vohalar, daryo havzalari, sug'orma dehqonchilik tizimlari, yaylovlar va savdo yo'llari orqali shakllangan edi. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi, Zarafshon vohasi, Hisor va Surxon vohalari ko'p asrlar davomida turli etnik guruhlarining birgalikdagi yashash hududi bo'lib kelgan [9; 236-b.].

Milliy-hududiy chegaralanish ana shu tarixiy makonni ma'muriy birliklarga ajratdi. Natijada siyosiy chegaralar bilan etnik makon o'rtasida sezilarli tafovut yuzaga keldi. Bu esa transchegaraviy etnik guruhlarining shakllanishiga olib keldi. Bugungi kunda O'zbekiston, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Turkmaniston hududlarida yashayotgan ko'plab etnik jamoalarning tarixiy joylashuvi aynan shu davr qarorlari bilan chambarchas bog'liq (1-rasm).

1-rasm. Markaziy Osiyo davlatlarini milliy-hududiy chegaralash

Manba: Daryo.uz nashri

Tarixiy-etnologik nuqtai nazardan qaralganda, 1924-yilgi chegaralanish etnik hududlarni "bo'lish" emas, balki ularni yangi siyosiy makon doirasida qayta talqin qilish jarayoni bo'ldi. Bu holat keyinchalik milliy identitet va hududiy xotiraning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

1-jadval

1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishning asosiy uzoq muddatli oqibatlari

Yo'nalish	Asosiy natija
Siyosiy	Milliy respublikalar tashkil topdi
Etnik	Transchegaraviy etnik guruhlar shakllandi
Demografik	Aholining hududiy tarkibi qayta shakllandi
Madaniy	Milliy identitet mustahkamlandi
Geosiyosiy	Zamonaviy davlat chegaralarining asosi yaratildi

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

Milliy identitetning qayta shakllanishi. Chegaralanishning eng muhim oqibatlaridan biri milliy identitetning yangi siyosiy institutlar orqali mustahkamlanishi bo'ldi. Sovet davrida har bir ittifoqdosh respublika o'zining davlat ramzlari, ta'lim tizimi, ilmiy muassasalari va madaniy institutlariga ega bo'ldi. Natijada "o'zbek", "tojik", "qozoq", "qirg'iz", "turkman" va "qoraqalpoq" identitetlari yangi davlat tuzilmalari doirasida institutsional rivojlandi.

Biroq bu jarayon tarixiy-etnologik jihatdan bir xil kechmadi. Tarixan aralash yashagan hududlarda istiqomat qiluvchi aholi ko'pincha yangi siyosiy chegaralar tufayli turli respublikalarning fuqarolariga aylandi. Bu esa milliy o'zlikning shakllanishida davlat siyosati bilan tarixiy-etnik xotira o'rtasida murakkab o'zaro ta'sirni yuzaga keltirdi. Shu nuqtai nazardan, milliy identitetni faqat etnik kelib chiqish mahsuli sifatida emas, balki siyosiy institutlar, ta'lim tizimi, til siyosati va ma'muriy boshqaruv bilan uzviy bog'liq ijtimoiy konstruksiya sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Transchegaraviy etnik guruhlarining shakllanishi. Milliy-hududiy chegaralanish natijasida ayrim etnik guruhlar tarixiy yashash hududlaridan ajralmagan holda turli respublikalar tarkibida qolib ketdi. Bu holat, ayniqsa, Farg'ona vodiysi, Zarafshon vohasi va Amudaryo bo'ylarida yaqqol kuzatildi.

Natijada quyidagi holatlar yuzaga keldi:

Tarixiy hudud	Zamonaviy davlatlar	Asosiy etnik guruhlar
Farg'ona vodiysi	O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston	O'zbeklar, qirg'izlar, tojiklar
Zarafshon vohasi	O'zbekiston, Tojikiston	O'zbeklar, tojiklar
Surxon-Hisor hududi	O'zbekiston, Tojikiston	O'zbeklar, tojiklar
Amudaryo quyi oqimi	O'zbekiston, Turkmaniston	O'zbeklar, turkmanlar, qoraqalpoqlar

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan.

Bu jarayon natijasida transchegaraviy qarindoshlik aloqalari, umumiy madaniy makon va iqtisodiy munosabatlar saqlanib qolgan bo'lsa-da, davlat chegaralari ularning kundalik hayotiga tobora ko'proq ta'sir ko'rsata boshladi.

Demografik jarayonlarga ta'siri. 1924-yilgi chegaralanishdan keyingi o'n yilliklarda aholining tabiiy o'sishi, ichki migratsiya, kollektivlashtirish va sanoatlashtirish jarayonlari etnik tarkibning hududiy o'zgarishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Ayrim etnik guruhlar yangi respublikalarda son jihatdan ozchilikka aylangan bo'lsa, boshqalari titul millat maqomiga ega bo'ldi. Bu esa:

- ta'lim tizimi;
- davlat boshqaruvi;
- til siyosati;
- madaniy rivojlanish;
- statistik hisob yuritish

kabi sohalarida muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirdi.

Tarixiy-etnologik nuqtai nazardan ushbu jarayonlar etnik chegaralarning o'zidan ko'ra, siyosiy institutlarning demografik rivojlanishga ta'siri kuchliroq bo'lganini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar: 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish Markaziy Osiyo tarixidagi eng muhim siyosiy-hududiy islohotlardan biri bo'lib, uning ta'siri mintaqaning etnik rivojlanishida bugungi kungacha saqlanib qolmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayon faqat ma'muriy-hududiy chegaralarni belgilash bilan cheklanmagan, balki etnik makon, milliy identitet, demografik tarkib va davlatlararo munosabatlarning shakllanishiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur tadqiqot asosida quyidagi ilmiy xulosani ilgari surish mumkin.

1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish Markaziy Osiyoda etnik makonni qayta tashkil etgan bo'lsa-da, tarixiy-etnik makonni to'liq o'zgartira olmadi. Aksincha, u tarixiy hududlarni yangi siyosiy makonga moslashtirish orqali transchegaraviy etnik tizimni shakllantirdi. Bugungi Markaziy Osiyodagi etnik xilma-xillik, chegaraoldi hamkorligi va ayrim hududiy masalalarning tarixiy ildizlari aynan shu jarayon bilan bog'liq.

Tarixiy-etnologik tahlil shuni ko'rsatadiki, XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda etnik hududlar qat'iy siyosiy chegaralar asosida emas, balki tarixiy vohalar, sug'orma dehqonchilik tizimlari, ko'chmanchi yaylovlar va iqtisodiy aloqalar orqali shakllangan edi. 1924-yildagi chegaralanish natijasida ushbu tarixiy makon yangi siyosiy chegaralar bilan qayta tashkil etildi. Bu esa ko'plab etnik guruhlarining tarixiy yashash hududlari bir necha respublikalar tarkibiga bo'linishiga olib keldi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, milliy-hududiy chegaralanish jarayonida etnik mezon muhim omil bo'lgan bo'lsa-da, yagona mezon sifatida qo'llanilmagan. Qarorlar qabul qilishda siyosiy barqarorlik, iqtisodiy manfaatlar, transport kommunikatsiyalari, sug'orish tizimlari va strategik xavfsizlik kabi omillar ham hal qiluvchi rol o'ynagan. Shu

sababli ayrim hududlarda ma'muriy chegaralar tarixiy-etnik makon bilan to'liq mos kelmagan.

Maqolada ilgari surilgan tarixiy-etnologik konsepsiyaga ko'ra, 1924-yilgi chegaralanish etnik hududlarning yo'qolishiga emas, balki ularning siyosiy makon doirasida transformatsiyasiga olib kelgan. Natijada bugungi Markaziy Osiyoda kuzatilayotgan transchegaraviy etnik guruhlar, chegaradosh hududlarning madaniy umumiyligi hamda ayrim hududiy masalalarning tarixiy ildizlari aynan ushbu jarayon bilan bog'liq.

Mustaqillik yillarida Markaziy Osiyo davlatlarida milliy davlatchilik mustahkamlangan bo'lsa-da, tarixan shakllangan etnomadaniy aloqalar saqlanib qolgan. Bu holat mintaqada qo'shni davlatlar o'rtasidagi madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, tarixiy tajriba davlat chegaralari va etnik makon har doim ham o'zaro to'liq mos kelmasligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishni faqat sovet davriga xos ma'muriy islohot sifatida emas, balki Markaziy Osiyoning zamonaviy etnik geografiyasi, milliy identitetlari va geosiyosiy rivojlanishiga asos solgan tarixiy transformatsiya sifatida baholash ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдалова Э. Б. Национально-территориальное размежевание в Центральной Азии и его влияние на современные межэтнические отношения // *Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета*. – 2025. – 95 с.
2. Alimova D. A. *Markaziy Osiyoda milliy-davlat qurilishi va uning geosiyosiy oqibatlari*. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2022.
3. Doniyorov A. X. *Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi: o'tmish va zamonaviylik*. – Toshkent: Nodirabegim nashriyoti, 2023.
4. Ismoilov M. Markaziy Osiyoda sovet milliy siyosati va etnik identifikatsiya evolutsiyasi (1924–2020-yy.) // *Jamiyat va boshqaruv*. – 2025.
5. Kassymbekova B., Chokobaeva A. Centering the Periphery: Soviet Nationalities Policy and Ethnic Borders in Central Asia // *Central Asian Survey*. – 2023.
6. Ravshanov Q. 1924-yilgi chegaralanish va Farg'ona vodiysidagi etnik anklavlarning shakllanish tarixi // *Geografiya va geosiyosat muammolari*. – 2021. – 120 b.
7. Reeves M. Border Work: Spatial Politics and Historical Legacies in the Ferghana Valley // *Journal of Borderlands Studies*. – 2024.
8. Ziyayeva D. 1920-yillarda Markaziy Osiyoda o'tkazilgan etnografik va statistik tadqiqotlar hamda ularning chegaralanishdagi o'rni // *Tarix va madaniyat*. – 2022.
9. G'ofurov U. Markaziy Osiyo etnik anklavlari: vujudga kelishi, tarixiy evolutsiyasi va bugungi holati // *Jamiyat va innovatsiyalar*. – 2024.
10. Shamsutdinov R., Mo'minov A. *Markaziy Osiyoda milliy-hududiy chegaralanish tarixi: haqiqat va talqinlar*. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2022.